

Křížové kameny a kamenné kříže okresu Brno-venkov a Brno-město

Společnost přátel památných kamenů
www.pamatnekameny.euweb.cz

část IX
BRNO - MĚSTO

Sestavil:
Milan Šimek
damilphoto

2022

I. Obecný úvod

Pojem drobných kamenných památek je poměrně široký a lze jej rozdělit podle různých hledisek. Navrhne zde členění, které přihlíží k původnímu významu a funkci, přičemž nebudeme zastírat, že jde o členění z mnoha ohledů nedokonalé. Rozdíly mezi pojmy se mohou u konkrétních případů stírat, objekt mohl plnit více různých funkcí nebo jej prostě nelze jednoduše zaškatulkovat.

Samotnou drobnou kamennou památkou přitom myslíme výrobek z kamene nebo několika kamenů sesazených dohromady, který není sám o sobě stavbou – tedy výsledek práce kameníka nebo kamenosochaře, nikoliv výtvar stavebníka, sestávající z většího množství kamenů.

Jedna z mnoha variant jak drobné kamenné památky rozdělit může být následovná:

1. **Pamětní kameny.** Zřejmě nejčastější, jak v historii, tak v současnosti. Jde o tradiční potřebu člověka zaznamenat pro budoucnost zásadní děje života jednotlivců i společnosti. Pamětní kameny byly a jsou osazovány na paměť radostných událostí i tragédií. Že jde o záležitost živou, dokládají ty stovky pomníčků a křížů kolem našich silnic a dálnic. Za pamětní kameny lze považovat vlastně všechny významové typy, včetně náhrobních kamenů nebo tzv. smírčích kamenů (vzhledem k zaměření soupisu se ovšem těmito budeme přece jen zabývat zvlášť), a to napříč historií. Jde o značnou část středověkých a raně novověkých kamenných památek a prakticky všechny takové, zřízené po roce 1800.
2. **Smírčí kameny a kříže.** Středověké a raně novověké právo, převzaté v našich zemích z právních kodexů německých měst (v Čechách se uplatnilo zejména tzv. magdeburské městské právo) umožňovalo akt, který bychom dnes nazvali mimosoudní vyrovnání. Smírčí smlouva měla jednak zastavit starou tradici krevní msty, jednak umožnit, aby se oběti zločinu (lépe řečeno pozůstalí) domohli jakéhosi odškodnění. Smlouva, sepsaná za přítomnosti ručitelů (nazývaných asi správněji „rukojmí“) stanovila jednak odškodné, jednak různé další povinnosti: poplatky vrchnosti, církvi atd. Součástí pokání pachatele mohla být i povinnost vytesat z kamene kříž nebo křížový kámen a osadit jen do místa, kde byl zločin spáchán. Na paměť budoucím generacím i jako akt smíření se s Bohem. Šlo samozřejmě jen o případy, kdy byl pachatel mordu znám, kál se ze svého činu a byl ochoten k obětem. V opačném případě zřejmě nastoupilo právo hrdelní, které už žádné mimosoudní vyrovnání nepřipouštělo... Existence smírčích smluv zaniká s počátkem 17.století de iure, de facto zřejmě místy do jisté míry přetrvává přes rozháranou dobu třicetileté války. První náznaky upouštění od kodexů městských práv přicházejí už s tzv. Koldínovými zákony ke konci 16.století, nicméně až zavedení Obnoveného zřízení zemského (1628 až 1629) a jeho ještě mnohem pozdější vymáhání éru smírčích smluv definitivně ukončilo. Skutečnost, že pojmem „smírčí kámen“ nazýváme často i objekt mnohem mladšího data, je způsobena spíše poněkud umělým rozdělením pro potřeby historiografické. V zásadě platí psané nepsané pravidlo, že za smírčí kámen je považována památka typu kamenného kříže nebo křížového kamene, postavená do roku 1800. Vše pozdější je již chápáno jako pamětní kámen. Z důvodů výše popsaných se v tomto soupise budeme raději držet již zmíněných pojmů křížový kámen a kamenný kříž, bez ohledu na dobu vzniku. Pokud půjde o smírčí kámen, bude toto zmíněno v textu ke konkrétnímu kameni.
3. **Sakrální památky.** Snad netřeba příliš popisovat. Kříže a Boží muka, sochy světců, mariánské a morové sloupy a podobně.
4. **Hraniční kameny**
5. **Stavební prvky a reliéfy.** Kamenná ostění portálů, oken a dveří, kamenné votivní nápisy, erby, ozdobné reléfy...
6. **Výrobně funkční kamenné památky.** Mlýnské kameny, smolné pece, pranýře atd.
7. **Dopravní značení, výstražné kameny.** Sem patří milníky, rozcestníky, brzdové kameny, mýtné kameny apod.

V okrese Brno-venkov a Brno je na naše poměry poměrně hojný počet dochovaných kamenných památek typu křížových kamenů (v menší míře kamenných křížů), přestože tyto počty samozřejmě nedosahují bohatosti západních Čech nebo Vysočiny. Z toho důvodu jsem si dovolil rozdělit region na menší a přehlednější části, a to podle klíče současných tzv. pověřených obcí (jejichž okrsky do jisté míry kopírují historické soudní okresy):

1. Ivančice
2. Kuřim
3. Pohořelice
4. Rosice
5. Šlapanice
6. Tišnov
7. Židlochovice

Kromě vyjmenovaných k seznamu přistupuje ještě město Brno, které je ze správního hlediska samostatným okresem.

Databáze je organizována v samostatných dokumentech (listech, formulářích) ke každému z objektů. Pro účely tohoto soupisu byly jednotlivé listy památek spojeny do jednoho souboru příslušného vždy ke konkrétní části okresu (tedy Ivančicko, Kuřimsko, Pohořelicko atd.). Je možné, že v budoucnu může být zřízena i interaktivní webová databáze; v takovém případě pak formuláře jednotlivých kamenů budou vyvolávány ze seznamu odkazů.

IX. Popisná část: Brno - město

IX/I Křížové kameny

- Bohunice (KK 1280)
- Bohunice (KK1281)
- Dolní Heršpice (KK 1753)
- Kníničky (KK 1285)
- Líšeň (KK 1286)
- Žabovřesky (KK 0774)

IX/II Ostatní kameny

- Královo Pole (1752)
- Líšeň (1988)

IX/III Kameny pohřešované

- Bohunice (1279, dle Franze č. 40, stejně jako bylo přiřazeno novodobě k 1282 Štýřice; dualita...?)
- Bohunice (1283)
- Bohunice (bez evid, zmínka A.Franz 1893)
- Horní Heršpice (1720)
- Juliánov (1288)
- Královo Pole (bez evid., zmínka J.Havelka 1885)
- Obřany (1719)
- Řečkovice (1721)
- Štýřice (1282, novodobě J.Dietl, 2002, F.Svoboda, dualita s 1279?)
- Tuřany (1858)
- Žabovřesky (1284)
- Žabovřesky (1287)

Použité zdroje:

1. www.smircikrize.euweb.cz
2. www.smircikrize.cz
3. www.pamatkovykatalog.cz (databáze NPÚ)
4. Informace z databáze Vlastivědného muzea v Aši
5. Alois Franz: Alte Steinkreuze und Kreuzsteine in Mähren (in: Mittheilungen der K.K.Central-Comission zur Erfoschung und Erhaltung der Kunst-Historischen Denkmale, XIX. Jahrgang, Wien, 1893)
6. Alois Franz: Alte Steinkreuze und Kreuzsteine in Mähren (in: Mittheilungen der K.K.Central-Comission zur Erfoschung und Erhaltung der Kunst-Historischen Denkmale, XXV. Jahrgang, Wien, 1899) – doplněné vydání.
7. J.Havelka: O některých památkách cyrillo-methodějských; in Sborník Velehradský, roč. IV., Brno, 1885, str. 81-88.
8. Archivní mapy z databáze MZA (stabilní katastr).

KK	1280	Brno Bohunice		
rozměry	80/40/22			
materiál	granit			
Přístupnost /stav	přístupný	silně poškozený (zlomený, zvětralý)		
poznámka	Franz: evid.č. 38 NPÚ: katalog.č. 1000160829 č. ÚSKP: 47831/7-334			

Umístění: původně stál při pěší cestě od ulice Vídeňské kolem „infekční nemocnice“ k císařské silnici na Jihlavu. Dnes je v areálu Fakultní nemocnice v Bohunicích, a to z boční strany pavilonu Z (porodnice), na travnatém pruhu u parkoviště pro zaměstnance spolu s křížovým kamenem číslo 1280. Od 60.let 20.století býval umístěn (opět společně s druhým kamenem číslo 1281 a možná i pohřešovaným č. 1283) za psychiatrickým pavilonem. Současná pozice je novodobá.

Evidence (Aš): http://www.smircikrize.euweb.cz/CR/Brno_mesto/Bohunice.html

Památkový katalog: <https://www.pamatkovykatalog.cz/pametni-kamen-i-18811520>

Evidenční list NPÚ: https://iispp.npu.cz/mis_public/documentDetail.htm?id=913898

Popis: Granitová stéla o rozměrech asi 80x40x22cm, silně poškozená vlivem povětrnosti i nepřilíš ohleduplné manipulace v době relativně nedávné: kámen je přelomen na dva fragmenty, horní část je na spodní pouze položena. V horní části býval původně šestiřádkový nápis, ze kterého nezbylo prakticky nic. Snad jedině díky ilustraci z ruky Aloise Franze z roku 1893 lze odhadnout alespoň části nápisu, bohužel asi bez možnosti vydedukovat celkový smysl: /-L-----/-----/---IKE-/-----/G--L(V)SEP/---D(V)SS-/

Franz podotýká, že „nápis je tak silně poškozen, že nelze ani poznat zda byl německý nebo český“. S tímto tvrzením by se dalo polemizovat: v závěru textu je řetězec „DVSS“, což je typická součást obvyklé, česky psané fráze typu „Bůh buď milostiv jeho duši“. Jde tedy zřejmě o nápis český.

Ve spodní části je obrysová rytina tlapatého kříže na prodlouženém stvolu. Nad levým břevnem bylo písmeno "W". V pravé dolní části lze pak najít písmena "SEG", za kterými snad dle Franzovy kresby kdysi mohlo následovat ještě písmeno "P". V úrovni pravého břevna pak je na kresbě ještě naznačeno písmeno "H". Podle techniky písma fragmentu SEG se nezdá být nápis výrazně starobylý (může ovšem jít o pozdější „vpisek“).

Kromě kříže a písmen je na spodním fragmentu (vlevo od kříže) další, pravděpodobně obrazový výjev nejasného významu, stejné výšky jako samotný tlapatý kříž. Snad může připomínat zahnutý žebřík (..?)

Zdroje: kámen zmiňuje A.Franz roku 1893, a to pod evid.č. 38: „...Bei Brünn nächts dem Fusswege von der Wienergasse vie Epidemie Spital zur Iglauer Reichstrasse. Am Fusse des Rothen Berges, 400m von emander entfernt (Fig38) an einem raine (Fig39) im Felde.“ (stejný text jako u kamene číslo 1281)

„...hat eine Inschrift, die aber so verwittert ist, dass nicht einmal mehr zu erkennen ist, ob sie deutsch oder böhmisch gewesen“ (viz polemika s Franzem o odstavec výše).

Poznámka: evidenční list NPÚ z roku 1965 registruje skupinu tří památných kamenů, které se původně nacházely u výše zmíněné pěší cesty a později byly přemístěny do areálu nemocnice. Již tehdy konstatuje, že ze tří kamenů zbyly již pouze dva, dnešní 1280 a 1281. Třetím kamenem je (snad) myšlen zmizelý kámen č. 1283 (Franz: Fig.40). Podrobněji k problému ve formulářích pohřešovaných kamenů číslo 1283 a 1282.

Fig. 38. Bei Brünn.

Ilustrace vpravo: Alois Franz, 1893

Obrázky: na další straně.

Nahoře: kameny 1280 v popředí a 1281 v pozadí.

Dole: detail reliéfu na spodním fragmentu

KK	1281	Brno Bohunice	
rozměry	90/45/25		
materiál	granit		
Přístupnost /stav	přístupný	navětralý	
poznámka	Franz: evid.č. 39 NPÚ: katalog.č. 1000160829 č. ÚSKP: 47831/7-334		

Foto: kámen 1281 v pozadí (vpředu kámen číslo 1280)

Umístění: původně stál při pěší cestě od ulice Vídeňské kolem „infekční nemocnice“ k císařské silnici na Jihlavu. Dnes je v areálu Fakultní nemocnice v Bohunicích, a to z boční strany pavilonu Z (porodnice), na travnatém pruhu u parkoviště pro zaměstnance spolu s křížovým kamenem číslo 1280.

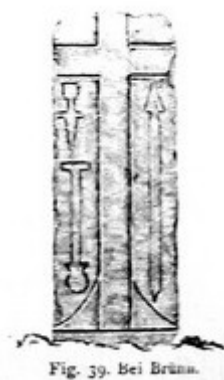
Evidence (Aš): http://www.smircikrize.euweb.cz/CR/Brno_mesto/Bohunice.html

Památkový katalog: <https://www.pamatkovykatalog.cz/pametni-kamen-ii-18811768>

Evidenční list NPÚ: https://iispp.npu.cz/mis_public/documentDetail.htm?id=913898

Popis: vysoká, štíhlá stéla s obrysově rytým reliéfem latinského kříže na trojúhelníkové Golgotě. Pod pravým ramenem je oštěp, pod levým dýka a rýč. Reliéf je povětrnostními vlivy značně ohlazený.

Zdroje: kámen zmiňuje A.Franz roku 1893, a to pod evid.č. 39: „...Bei Brünn nächts dem Fusswege von der Wienergasse vie Epidemie Spital zur Iglauer Reichstrasse. Am Fusse des Rothen Berges, 400m von emander entfernt (Fig38) an einem raine (Fig39) im Felde.“

Poznámka: evidenční list NPÚ z roku 1965 registruje skupinu tří památných kamenů, které se původně nacházely u výše zmíněné pěší cesty a později byly přemístěny do areálu nemocnice. Již tehdy konstatuje, že ze tří kamenů zbyly již pouze dva, dnešní 1280 a 1281. Třetím kamenem je (snad) myšlen zmizelý kámen č. 1283 (Franz: Fig.40). Podrobněji k problému ve formulářích pohřešovaných kamenů číslo 1283 a 1282.

KK	1771	Brno Dolní Heršpice		
rozměry	75/44/13(-25)			
materiál	granit			
Přístupnost /stav	přístupný	dobrý		
poznámka	V některých seznamech zaměňován za kámen číslo 1753. Není památkově chráněn			

Umístění: Původně stával silně nakloněn v příkopu silnice na ulici Havránkova. V současnosti je usazen na travnatém prostranství na Jižním náměstí, při ústí do ulice Bernáčkova.

Evidence (Aš): http://www.smircikrize.euweb.cz/CR/Brno_mesto/Dolni_Herspice.html

Popis: Zepředu obdélníková deska s (vlivem eroze) mírně zaobleným, nepravidelným vrškem a obrysovým reliéfem latinského kříže na podstavě připomínající perspektivní rovinu tvaru čtverce. Ve spodní třetině je přes celou plochu napříč vyrytá rýha, která však geneticky zřejmě k původnímu reliéfu nepatří. Mohla vzniknout později, možná manipulací, možná z jiné příčiny. Při pohledu z boku má kámen tvar komolého jehlanu, ve spodní části se jen nhrubo opracovaná plocha rozšiřuje až na 25cm. Zadní strana je bez reliéfu.

Kámen byl registrován v roce 1958 nezávisle na sobě dvakrát. Vzniklá duplicita se později propsala do dvou evidenčních čísel, 1771 a 1753. V některých odvozených textech se objevuje dodnes, přestože oficiálně již platí pouze jako KK 1771. Teoreticky mohlo k záměně dojít i z té příčiny, že na původním stanovišti v Havránkově ulici vedle sebe údajně stávaly kameny dva, druhý „notně utopený v zemi“ (zdroj: p. PhDr. J.Z.Charouz; písemné sdělení uložené v archivu muzea v Aši, obálka KK 1751). Dle tohoto textu zřejmě druhý kámen zmizel při úpravách silnice.

Zdroje: Alois Franz se o kameni nezmiňuje (pokud jím nemyslel dnes pohřešovaný KK č. 1720 u Horních Heršpic, který by tvarově odpovídal, nicméně další indicie tuto možnost spíše vylučují).

Fotografie (©dampilphoto): při pohledu z boku (druhý snímek) se zdá v horní části být reliéf dvojitého kříže, je to však pouhý klam, hra světla a stínů.

KK	1285	Brno Kníničky	
rozměry	95/36/18		
materiál	pískovec		
Přístupnost /stav	přístupný	dobrý	
poznámka	Franz: evid.č. 37 NPÚ: katalog.č. 1999993510 č. ÚSKP: 101078		

2021 ©damilphoto

Umístění: Zazděný v kamenné opěrné zdi pod pomníkem padlých z první světové války nad Brněnskou přehradou (asi 100m za domem hrázného), u odbočení silnice k Novým Kníničkám). Původně stával v zaniklé obci u dna údolí (dnes zatopeno).

Evidence (Aš): http://www.smircikrize.euweb.cz/CR/Brno_mesto/Kninycky.html

Památkový katalog: <https://www.pamatkovykatalog.cz/smirci-kamen-15845464>

Evidenční list NPÚ: https://iispp.npu.cz/mis_public/documentDetail.htm?id=913506

Popis: Precizně (řemeslně) opracovaná obdélníková deska z načervenalého pískovce, se zaoblenými horními rohy. Z celkové výšky kamene (95cm) je z lícové strany opracováno 54cm, a to zapuštěním plochy do hmoty kamene. Vystupující reliéf latinského kříže má zahrocená ramena a horní ukončení svislého trámu, pod pravým břevnem je opět reliéfně pojatý obrazec sekery bradatice (navzdory obvykle tradované spojitosti s válečnou sekerou může stejně tak dobře jít o tesařský druh sekery). Kámen je v dobrém stavu.

Zdroje: O křížovém kameni se v badatelské literatuře poprvé zmiňuje Alois Franz (1893), který zaznamenává krom textu i perokresbu pod evidenčním číslem 37:

„...Bei Klein-Kninitz an einem, wie es scheint aufgeschütteten, etwa mannshohen Erdhügel, auf welchem hinter dem Steine ein gemauerte Marter steht.“

Poznámka: Kámen původně stával v blízkosti zděných Božích muk dole v údolí Svratky, zřejmě v pravobřežní části dnes dávno zaniklé obce (současné Nové Kníničky byly založeny asi 1km odsud, mimo údolí). Vesnice byla zatopena koncem 30.let 20.století Brněnskou přehradou, jedinými pozůstatky jsou na vyvýšeném místě nad původní obcí pomník padlým z první světové války a k němu přenesená Boží muka se smírčím kamenem.

Fig. 37. Kl.-Kninitz.

Ilustrace: Alois Franz, 1893

Foto: křížový kámen č. 1285 – Kníničky (viz předchozí strana)

KK	1286	Brno Líšeň	
rozměry	78/54/20		
materiál	vápenc a ž vápnitý pískovec		
Přístupnost /stav	přístupný	relativně dobrý	
poznámka	Součást památkově chráněného areálu kostela: NPÚ: 1000130852 – 0005 (pamětní kámen) č. ÚSKP: 20052/7-68		2021 © damilphoto

Umístění: U paty jižní zdi chrámové lodi kostela sv. Jiljí v Líšni, částečně zapuštěný do kamenné podezdívky (v souč. je podezdívka zakryta omítkou).

Evidence (Aš): http://www.smircikrize.euweb.cz/CR/Brno_mesto/Lisen.html
Památkový katalog: <https://www.pamatkovykatalog.cz/pametni-kamen-19009622>

Popis: Obdélníková, nahoře segmentově zaoblená deska s obrysovým reliéfem latinského kříže. Pod pravým břevnem (heraldicky pod levým) je opět obrysový reliéf loveckého tesáku.

Původ kamene je neznámý. Kolem kostela se ve středověku a ranném novověku rozprostíral hřbitov. Zda byl kámen jeho součástí (podobně jako mladší kamenný náhrobník – evid. č. 1988 - umístěný u vnější strany presbyteria) není jisté.

Zdroje: Do literatury objekt uvedl Alois Franz (1893) pod evid. číslem 36: „...Lösch bei Brünn an der füdlichen Längswand des Kirchen schiffes.“ *Viz obrázek vpravo.*

Fig. 30. Lösch.

Další zmínka je v díle Vlastivěda Moravská, sv. II – Místopis Moravy (díl I. Brněnský kraj, č. 6 – Brněnský okres) z roku 1897 (autorský kolektiv pod vedením F.A.Slavíka): „...kolem býval hřbitov; zachován tu jest náhrobní kámen u zdi presbyteria z roku 1726 a blízko věže na jižní straně pískový kámen bez nápisu, v němž vyryt kříž a meč.“

KK	0774	Brno Žabovřesky	
rozměry	66/47/25		
materiál	granit		
Přístupnost /stav	přístupný	relativně dobrý, reliéf ohlazený	
poznámka	Památkově chráněn NPÚ: 1000163953 č. ÚSKP: 50554/7-8901		

2021 © damilphoto

Umístění: U okraje chodníku u tramvajové zastávky „Tábor“ na ulici Minské, nedaleko kina Lucerna. Jde o silně frekventovanou dopravní tepnu a již od středověku užívanou trasu cesty z města Brna ke královskému hradu Veveří.

Evidence (Aš): http://www.smircikrize.euweb.cz/CR/Brno_mesto/Zabovresky.html

Památkový katalog: <https://www.pamatkovykatalog.cz/pametni-krizovy-kamen-1261951>

Evidenční list kult.památky: https://iispp.npu.cz/mis_public/documentDetail.htm?id=917708

Popis:

- Žulový nepravidelný hranol se silně erozně zaoblenou horní částí a poškozeným pozitivním reliéfem latinského kříže v lícové části. Kámen má v půdorysu tvar lichoběžníku, směrem vzad se zužuje. Stojí mírně stranově nakloněný u samého okraje chodníku, jen cca 15cm od vozovky frekventované silnice. V roce 1996 byl opatřen litinovým zábradlím, nicméně ze strany silnice je vystaven agresivnímu vlivu provozu (spršky prosoleného sněhu v zimním období objektu vyložene škodí).
- Výška kamene se od údajů před více než sto lety liší o téměř 20cm, zřejmě je více zapuštěn do podloží.
- Názory o původu křížového kamene se v literatuře liší. Některými autory byl považován za hraniční kámen majetku kláštera kartuziánů v Králově Poli (patřily jim Žabovřesky – Sebrowitz), snad proto, že jeho poloha je přesně na hranicích katastru. Jiným možným významem mělo být dopravní značení u cesty z města Brna ke královskému hradu Veveří. Je třeba ovšem poznamenat, že navzdory tvrzení o původním umístění (viz např. Památkový katalog NPÚ) píše už Alois Franz (1893) o opaku: kámen byl „přemístěný mnohem blíže k Brnu než bylo jeho původní místo“. Dle textu měl stát u cesty v *hlubokém příkopu* na začátku osady „Vinohrad“ (Weinberg-Sebrowitz, viz německá citace níže u kapitoly „Zdroje“), což je dnešní pravá strana úseku ulice Horovy mezi Burianovým náměstím a Rosického náměstím (lze ověřit na indikační skici stabilního katastru). Stál-li na začátku, muselo se jednat o křížení Burianova náměstí s dnešní ulicí Doležalovou. V tomto místě samozřejmě žádná hranice nevede (a nevedla), teze o hraničním kameni tudíž odpadá. Jako pravděpodobnější se jeví názor, že šlo o kámen pamětní, možná smírčí. Napovídalo by tomu i jeho umístění u významné dálkové silnice.

Zdroje:

1) Alois Franz (1893) označil kámen evidenčním číslem 43: „...An derselben strasse wie fig.42, nächst dem dorfe Weinbergen Sebrowitz. Hoch 0,8 breit 0,45 dick 0,19.“

„...Stand in früheren jahren unmittelbar vor Weinbergen in einem tiefen strassengraben, jetzt steht er näher an Brunn auf dem Strassenbanquette.“

2) Dalším (a vlastně ještě starším) zdrojem, který se o kameni zmiňuje, je v článku J. Havelky ve Sborníku Velehradském (ročník IV., 1885, Brno, str. 88, obr č.10). Havelka odmítá jeho význam pro cyrilometodějskou tradici, spíše se přiklání k názoru, že jde o hraniční kámen majetku kartuziánského kláštera. Odvolává se na ještě starší zmínku v Časopise Matice moravské, roč. 1882, str. 184-185, jejímž autorem byl „archivář Brandl.“

Obr. 10.

Fig. 43. Bei Weinbergen nächst Brunn.

Ilustrace: vlevo: J Havelka 1885, vpravo: A.Franz 1893

IX/II

Kameny památné, náhrobní a hraniční

Zařazení této kapitoly do soupisu křížových kamenů v okrese Brno-město je mírně problematické, a to hned z několika důvodů. Prvním z nich je fakt, že se samozřejmě vůbec nejedná o křížové kameny nýbrž o směs různých drobných historických památek včetně kamenů hraničních. Dalším problémem je vymezení co lze ještě pojmut do vágně vymezené množiny a co již nikoli. Kamenických prací malého formátu je v rámci historického královského města Brna tak velký počet, že i kdybych zcela pominul všechny architektonické prvky a brněnské hřbitovy, vydalo by to stejně na pořádnou encyklopedii. Proto nezbyvá než rezignovat na nějaký finální, uzavřený soupis a navrhnout jen jakýsi reprezentativní vzorek. Bude se skládat z několika málo kamenů evidovaných v rámci databáze muzea v Aši, kterou si dovolím doplnit o některé historicky velmi cenné hraniční kameny. Jejich výčet rovněž ani zdaleka nebude úplný a konečný.

Památné kameny:

- Královo Pole (evid.č. 1752)

Náhrobní kameny:

- Líšeň (evid.č. 1988)

Historické hraniční kameny:

- Hraniční kámen pevnosti Špilberk
- Hraniční kameny kláštera cisterciáček na Starém Brně
- Hraniční kameny královského města Brna
- Pohřešovaný hraniční kámen od Jehnic

Poznámka: historické hraniční kameny nejsou prozatím součástí tohoto soupisu. Na jejich reprezentativním výběru teprve pracuji. K dispozici bude text pravděpodobně do podzimu 2022. Totéž se týká i další zamýšlené části tohoto soupisu, pohřešovaných křížových kamenů.

P	1752	Brno Královo Pole		
rozměry	50/50/30			
materiál	metabazit			
Přístupnost /stav	přístupný	dobrý		
poznámka	Novodobá replika (nedoslovná)			

© damilphoto, 2020

Umístění: V horní části Slovanského náměstí proti ústí ulice Skácelovy, pod památnou lípou.

Evidence (Aš): http://www.smircikrize.euweb.cz/CR/Brno_mesto/Kralovo_Pole.html (pozn.: současná novodobá replika v evidenci není, odkaz zahrnuje původní kámen s kalichem a jeho dočasnou náhražku s křížem)

Popis:

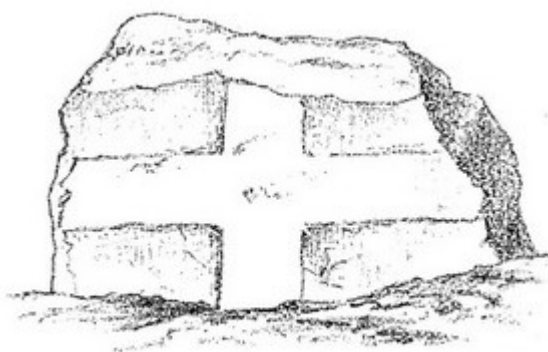
- Masivní kámen nepravidelného tvaru je vypracován z tmavé bazické horniny typu gabro. V čelní straně kamene je v negativním reliéfu vyryto: 1415 – 1915/500 LET UPÁLENÍ/MISTRA JANA HUSA. Mezi oběma letopočty je rovněž v negativním reliéfu vytesán obrázek kalicha.
- Jde přinejmenším již o třetí památný kámen na dané lokalitě.
- Původně na místě stál neopracovaný pískovcový kámen s reliéfem kalicha a vročením 1915. Ve druhé půli 20.století byl ovšem reliéf kalicha natolik povětrností poškozený, že byl při ohledání mylně považován za reliéf tlapatého kříže a jako takový byl k roku 1998 zaevidován v databázi křížových kamenů pod číslem 1752.
- Někdy kolem roku 2005 (zřejmě v rámci generální rekonstrukce parku, která proběhla v letech 2005-2006) ovšem tento kámen zmizel a byl nahrazen (?) opracovaným kamenem s výrazným pozitivním reliéfem klínovitého kříže. Otazník píšu proto, že existuje jistá možnost, že původní pískovcový kámen byl prostě upraven (přesekáán) do podoby o níž se věřilo, že by snad mohla být starší, původní...
- Dnes stojí na stejném místě pod památnou lípou kámen novodobý. Kdy byl osazen není úplně jasné, zprávy o něm existují cca k roku 2011 a zjevně šlo o výměnu nepůvodního kamene s křížem (který tu prokazatelně byl ještě v roce 2008) . Je vypracován z tmavé bazické horniny typu gabro (pás těchto původně hlubinných hornin se táhne v oblasti západně od Brna a na území města rovněž zasahuje; jde tedy o jednu z místních hornin). Nejde o čedič jak je uvedeno v jedné ze zpráv o novém kameni.

Teď pár slov o historii památky. Ještě na přelomu 19. a 20.století se zástavba Neudorfu, jak bývala dnešní část Královo Pole nazývána, omezovala na prostor kolem Mojžírova náměstí a bývalého kláštera kartuziánů. V místech dnešního Slovanského náměstí byla pole a vedla tudy i cesta od Komína v údolí Svratky k Neudorfu. Na žádné ze starých map tu není znázorněn objekt, který by mohl být křížem nebo kamenem. Na začátku 20.století vznikl velkolepý plán zástavby podle plánu architekta Leberechta Migga, jehož součástí bylo i rozlehlé náměstí s parkem. V průběhu historie neslo řadu jmen: od Devadesátky, přes náměstí Františka Josefa I. (1915) , Náměstí Svobody (Freiheitsplatz, 1918), Schulplatz (1940) až po dnešní Slovanské náměstí (od roku 1946). V roce 1915 u příležitosti 500 let od upálení Mistra Jana Husa měla být v horní části náměstí vysazena památná Husova lípa. Teoreticky právě v této souvislosti mohl být pod lípou osazen i pamětní kámen s reliéfem kalicha, právě ten o který se později vedla debata zda jde o kalich nebo (starší) křížový kámen. Čili náš známý neznámý kámen číslo 1752.

Je tu jedna drobná komplikace. Roku 1928 probíhaly na náměstí velké oslavy desátého výročí vzniku republiky. Při té příležitosti, jak vzpomínají pamětníci v pozdějším tisku, „byla vysazena památná lípa a osazen základní kámen k zamýšlenému pomníku - pod tento kámen byla zakopána prst' z různých historických bojišť z území ČSR“. Zda jde nebo nejde o stejnou lokalitu, není jasné. V každém případě byla výstavba náměstí ukončena až v roce 1926, takže druhá z možností není zcela vyloučena – i přes odvolání na kroniky, se kterým operuje první...

A k novodobému zmizení, objevení a zmizení? Roku 2005-6 procházel park na Slovanském náměstí velkou (podle některých až drastickou) rekonstrukcí. Je možné, že právě v průběhu rekonstrukce došlo ať už k výměně původního „Husitského“ kamene za nový křížový nebo k opracování, zmenšení a přesekáání téhož. Tento kámen, který byl ovšem mnohým trnem v oku, zde stál ještě v roce 2008. Nejpozději v roce 2011 už tam byl ovšem kámen současný. Není divu. Na dohled od kamene stojí kostel Československé církve husitské a působí zde významný bratrský sbor. Záměnu původního kališnického kamene za klínový kříž jistě jmenovaní museli brát jako urážku...

Poznámka: Posloupnosti tří památných kamenů, které na místě postupně byly přibližně od roku 1915 **teoreticky** předchází informace o křížovém kameni, který měl stát někde „u cesty do Kartouz“. Kámen zmiňuje nestor moravských „kamenných“ badatelů Jan Havelka v roce 1885 (Sborník Velehradský, ročník IV, strana 88) spolu s křížovým kamenem 0774-Žabovřesky, přičemž o obou soudí, že mohly být hraničními kameny majetku kláštera kartuziánů v dnešním Králově Poli. Potíž je s jeho lokalizací, není jasné, zda mělo jít o cestu z Brna ke klášteru po linii dnešní Lidické ulice nebo o spojnici od královské cesty z Brna na hrad Veveří. Ve druhém případě bychom se skutečně mohli pohybovat někde v prostoru dnešního Slovanského náměstí. Navíc kámen z Havelkovy kresby by tvarově odpovídal... Nicméně je to příliš málo na to abychom mohli být jen opatrně předpokládat, že ještě před husitským kamenem z roku 1915 stával na místě jiný, starší – a zřejmě dávno ztracený křížový kámen.

Obr. 11.

Ilustrace: J.Havelka, článek ve Sborníku Velehradském, ročník IV. (1885), str.88

Fotografie : damilphoto, 2020; horní část Slovanského náměstí s parkem a památným kamenem.. V pozadí Slovanské gymnázium.

P	1988	Brno Líšeň		
rozměry	100/50/15			
materiál	pískovec			
Přístupnost /stav	přístupný	dobrý		
poznámka	Torzo barokního náhrobního kamene			© damilphoto, 2021

Umístění: Stojí zvenčí u závěrné zdi chrámové lodi kostela sv. Jiljí v Líšni.

Evidence (Aš): http://www.smircikrize.euweb.cz/CR/Brno_mesto/Lisen.html#2

Památkový katalog NPÚ: <https://www.pamatkovykatalog.cz/nahrobni-kriz-19008436>

Popis: Barokní kříž z roku 1726. Jde o zbytek náhrobku z původního starého hřbitova, který se rozprostíral kolem kostela. Na dvakrát odstupňované pravoúhlé podnoži znázorňující rozevřenou knihu s volutami je osazen jetelový kříž se spodní částí vydutou do oválu. Plocha oválu nese rytý majuskulní nápis nyní zčásti již nečitelný. Nápis je rámován reliéfním ornamentem stonků s úponky a listy. Stonky se sbíhají v jeden olistěný stvol rozvětvený do obou částí horizontálního břevna, kde ústí v poupata. Vrchol vertikálního břevna je zdoben motivem šesticípé hvězdy.

Přepis textu:

ZDE ODOPOCZIWA W PA / NV BOHV IOANNES NEWO / RALIK DEJ MV CHRISTVS / PAN SLAWV WI / ECZ + NAW

Fotografie : damilphoto, 2021

